

- <sup>27</sup> Lásd például Kristó Gyula: *A korai magyar államról*. Budapest, 1996, História – MTA Történettudományi Intézete, 17–19. p.; Kristó Gyula: A Szent István-i állam jellegzetességeiről. In Kristó Gyula: *Írások Szent Istvánról és koráról*. Szeged, 2011, Szegedi Középkorász Műhely, 101. p.; Szabados 2011, 58. p.; Szabados 2013c, 89–90. p.
- <sup>28</sup> Bölcs Leó: Taktika. In Györfly György (szerk.): *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról*. Budapest, 2002, Osiris Kiadó, 107. p.
- <sup>29</sup> Szabados 2011, 59. p.
- <sup>30</sup> Anonymus: A magyarok cselekedeteiről (3. fejezet: Álmos, az első vezér; 5. fejezet: Álmos vezér megválasztása). In Györfly György (szerk.): *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról*. Budapest, 2002, Osiris Kiadó, 132–133. p.
- <sup>31</sup> Eckhart 2000, 16. p.; Horváth Attila: Törzsi állam. In Horváth Attila (szerk.): *Magyar állam- és jogtörténet*. Budapest, 2014, NKE Közigazgatás-tudományi Kar, 37. p.; Kristó Gyula: Előidők (1000-ig). In Barta János – Kristó Gyula – Gergely Jenő: *Magyarország története előidőktől 2000-ig*. Budapest, 2002 [2002a], Pannonica Kiadó, 17. p.
- <sup>32</sup> Biborbanszületett Konstantin 1950, 115. p.
- <sup>33</sup> Szabados 2011, 62–63. p.; Zimonyi 2012, 35–36. p.
- <sup>34</sup> Szabados 2011, 113. p.
- <sup>35</sup> Anonymus 2002 (4. fejezet: Álmos, az első vezér), 132. p.
- <sup>36</sup> Kristó 2002a, 17. p.; Kristó 2011, 101. p.; Szabados 2013b, 127. p.
- <sup>37</sup> Türk 2011, 16. p.
- <sup>38</sup> Biborbanszületett Konstantin 1950, 117. p.
- <sup>39</sup> Türk 2011, 191. p.; Türk 2012, 5. p.; Türk 2014, 21. p.
- <sup>40</sup> Róna-Tas András: Az Uráltól a Kárpát-medencéig. *História*, 2011. 8. sz. 6. p.; Türk 2011, 195. p.; Türk 2012, 4–5. p. A korábbi álláspontot (Al-Duna és Don közti térség) lásd például Eckhart 2000, 17. p.; Eckhart 2004, 7. p.; Kristó 2002a, 15. p.
- <sup>41</sup> Kristó 2011, 101, 107. p.
- <sup>42</sup> Zlinszky János: A magyar jogalkotás kezdetei. Szent István, államalapító és törvényhozó. In *Szent István király intelmei és törvényei*. Budapest, 2014, Szent István Társulat, 5. p. (és 2. sz. lábjegyzet).
- <sup>43</sup> Álláspontja részletes kifejtését lásd Szabados 2013c, különösen 97. p.-tól
- <sup>44</sup> Engel 2003, 73. p.
- <sup>45</sup> Berend, Nóra – Laszlovszky, József – Szakács, Béla Zsolt: The Kingdom of Hungary. In Berend, Nóra (szerk.): *Christianization and the Rise of Christian Monarchy. Scandinavia, Central Europe and Rus', c. 900–1200*. Cambridge, 2007, Cambridge University Press, 322. p.; Eckhart 2000, 18. p.; Szabados 2013b, 128. p.
- <sup>46</sup> Berend-Laszlovszky-Szakács 2007, 323. p.; Biborbanszületett Konstantin 1950, 118. p.
- <sup>47</sup> Biborbanszületett Konstantin 1950, 117. p.; Szabados 2011, 198. p.
- <sup>48</sup> Szabados 2013b, 124. p.
- <sup>49</sup> Eckhart 2000, 18. p.
- <sup>50</sup> Horváth 2014, 36–37. p.
- <sup>51</sup> Mezey Barna: A magyarság törzsi szerveződése és a nomád állammodell. In Mezey Barna (szerk.): *Magyar alkotmánytörténet*. Budapest, 2003, Osiris Kiadó, 27–28. p. A vitás álláspontok kifejtését lásd például Györfly György (szerk.): *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról*. Budapest, 2002, Osiris Kiadó, 15. p.; Györfly György: *Tanulmányok a magyar állam eredetéről*. Budapest, 1959, Akadémiai Kiadó, 130–142. p.; illetve Kristó Gyula: A honfoglaló magyarok politikai szervezete. In Kristó Gyula: Árpád fejedelemtől Géza fejedelemig. 20 tanulmány a 10. századi magyar történelemről. Budapest, 2002 [2002b], Akadémiai Kiadó, 65–69. p.
- <sup>52</sup> Szabados 2013c, 90. p.; Ibn Fadlán: *Beszámoló a volgai bolgárok földjén tett utazásról* (ford. Simon Róbert). Budapest, 2007, Corvina Kiadó, 101–103. p.; Czeglédy Károly fordításában lásd Györfly György (szerk.): *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról*. Budapest, 2002, Osiris Kiadó, 95–96. p. („akit *K.n.d.r.* [valószínűleg *Kündü-*] *kagármak* neveznek”).
- <sup>53</sup> Kristó 2002a, 17–18. p.
- <sup>54</sup> Györfly 2002, 16. p.
- <sup>55</sup> Zlinszky 2014, 6. p.
- <sup>56</sup> Szabados 2011, 186–189. p.; Szabados 2013c, 97–100. p.
- <sup>57</sup> Zimonyi 2012, 39–40. p.
- <sup>58</sup> Biborbanszületett Konstantin 1950, 117. p.
- <sup>59</sup> Biborbanszületett Konstantin 1950, 118. p.
- <sup>60</sup> Biborbanszületett Konstantin 1950, 117. p.
- <sup>61</sup> Szabados 2013b, 133. p.; Szabados 2013c, 103. p. A forrást lásd Györfly György (szerk.): *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról*. Budapest, 2002, Osiris Kiadó, 257. p. (Elter István ford.)
- <sup>62</sup> Szabados György: A korai magyar államiság és időszertisége. *Századvég*, 2014. 3. sz. 139. p. A *gyula* általános helyettesi funkciójára egyébként Eckhart Ferenc is utal, lásd Eckhart 2000, 18. p.
- <sup>63</sup> Szabados 2011, 113. és 178. p.; Szabados 2013b, 126–127. p.



## I. A történelmi háttér

A nemzetiszocialista Németország nevében elkövetett bűncselekmények dimenziója már a második világháború alatt is nyilvánvaló volt. A szövetségesek 1943. október 30-án a Moszkvai Nyilatkozatban kijelentették, hogy a német „tiszteket, katonákat és a náci párt tagjait, akik [...] kegyetlenkedésekért, mézárásokért és kivégzésekért” felelősek voltak, Németország veresége után elítélés céljából ki kell adni azoknak az országoknak, amelyekben a bűncselekményeket elkövették, míg a fő háborús bűnösök felelősségre vonását a szövetségesek kormányainak „közös ítéletével” irányozták elő.

1945. május 9-én Európában hivatalosan véget ért a második világháború, és elkezdődött a náci bűnelkövetők felelősségre vonása. A Nemzetközi Katonai Törvényszék 1945. november 20. és 1946. október 1. között Nürnbergben lefolytatta a fő háborús bűnösökkel szemben az eljárást, melyet nürnbergi perként emlegetnek. Ezt követően

Stál József

## A nemzetiszocialista Németország bírái büntetőjogi felelősségre vonásának elmaradása

még további tizenkét pertípus letárgyalására kerítettek sort, amelyek közül a harmadikban a jogászokat vonták felelősségre háborús és emberiség elleni bűncselekmények miatt. A németek által németek ellen elkövetett bűncselekményeket a nemzetközi bíróság előtt nem üldözték, mert ez senkinek sem állt érdekében, és a nemzetközi le-

gitimáció sem volt meg rá: így ez a német hatóságok feladata volt. Németországban a náci bűnelkövetők üldözése jelentős akadályokba ütközött. Az elkövetők nagy része elmenekült, vagy hamis személyazonosságot vett fel. Az ország kettészakadt: a nyugati szövetségesek által megszállt területeken 1949. május 24-én hatályba lépett az Alaptörvény, ezzel megszületett a Német Szövetségi Köztársaság (NSZK), míg a keleti területeken 1949. október 7-én megalapították a Német Demokratikus Köztársaságot (NDK).

Az NSZK-ban a hatóságok sokszor csak vonakodva üldözték a náci bűnelkövetőket. Az Alaptörvény hatálybalépése után pedig német állampolgárt más államnak ki sem lehetett adni, sőt a kisebb súlyú bűncselekményekre 1949-ben és 1954-ben törvényi amnesztiákat hirdettek, a minősített emberöléstől enyhébb bűncselekmények büntethetősége pedig 1960-ig elévült.<sup>1</sup> A nyugatnémet lakosságban érzékelhető volt a múlt elfelejtésének vágya, és a nürnbergi perekre a németek többsége még sokáig mint a győztesek jogszolgáltatására tekintett.<sup>2</sup> A felelősségre vonandók között sajátos helyet foglaltak el a jogászok, elsősorban a bírák, akik mindig a náci kor törvényeinek betartására hivatkoztak.

## II. A részrehajló jogalkalmazás lényege és rövid története;<sup>4</sup> a radbruchi formula

A részrehajló jogalkalmazás törvény általi megnevezése *Rechtsbeugung*, ahol a *Recht* jogot, a *Beugung* (el/meg)hajlítást jelent. A megnevezés két elemét összekötő *s* birtokviszonyra utal, aminek eredményeként a *jog (el/meg)hajlítása* vagy *jog(el/meg)hajlítás* fordítást kapjuk. A szóösszetételben az *(el/meg)hajlítás* pejoratív értelmű, így juttatja kifejezésre a jog helytelen alkalmazását. A szótárak helyesen fordítják részrehajló jogalkalmazásnak.

Az 1872. január 1-jén hatályba lépett Német Birodalmi Büntető Törvénykönyv (*Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich*) 336. §-a szerint a részrehajló jogalkalmazás bűncselekmény. E jogszabályhely kimondta: „A hivatalnok vagy döntőbíró, aki jogvita vezetése vagy eldöntése során valamely fél előnyére vagy hátrányára szándékosan részrehajlással alkalmazza a jogot, öt évig terjedő fegyházzal büntetendő”. A nemzetiszocialista időszakban is e rendelkezés alapján volt – elvileg – büntetendő az, aki



Konrad Adenauer aláírja az Alaptörvényt (1949. május 23.)<sup>3</sup>

szándékosan hatálytalan törvényt, vagy egy hatályosat annyira helytelenül alkalmazott, hogy eljárása a legmegengedőbb értelmezés mellett is képviselhetetlen álláspontot jelentett. Ugyancsak e tényállást merítette ki annak a döntéshozónak a cselekménye, aki megszegte a tényállás lelkiismeretes felderítésére vonatkozó bírói kötelezettséget, figyelmen kívül hagyta a *kétség esetén a vádlott javára* történő döntés

alapelvét, visszaélt a bírói mérlegelés adta lehetőségekkel, illetve mellőzött kötelező eljárási előírást, különösen a védelemhez való jogot.

A törvényhelyhez kapcsolódó elméleti és gyakorlati viták a háború után az NSZK-ban akkor lángoltak fel, amikor a nemzetiszocialista Németország bűncselekményt elkövetett ügyészei és bírái felelősségre vonásának kérdése napirendre került. Egyértelmű volt ugyanis, hogy jogszabályok alapján pusztítottak el embereket. A szakmai diskurzusban Gustav Radbruch *Törvényes jogtalanság és törvényfeletti jog* című munkájában kifejtett, *radbruchi formula* megnevezéssel elhíresült nézete vált uralkodóvá. E szerint a bűncselekmény kizárólag egyes szándékkal követhető el, és a bíró – halmazatban – más bűncselekmény (például emberölés) miatti büntethetősége előfeltételezi a részrehajló jogalkalmazás egyidejű megállapítását [ún. záro hatás, bírói privilégium (*Sperrwirkung, Richterprivileg*)]. Álláspontja szerint az írott szabályban rögzített és a hatalomtól származó jog akkor is elsőbbséget élvez, ha tartalmilag igazságtalan és célszerűtlen. Ha azonban a tételes jognak az igazságossággal való ellentéte elviselhetetlen mértékűvé válik, azt jogtalanak kell tekinteni, és ilyenkor a törvénynek mint igazságtalan jognak az igazságosság előtt meg kell hátrálnia. Kifejtette, hogy lehetetlen pontos határvonalat húzni a törvényes jogtalanság és a jogtalan tartalom ellenére még hatályos törvény között, azonban ahol nincs törekvés az igazságosság lényegét adó egyenlőség biztosítására, ott a törvény nemcsak helytelen jog, hanem még a jogi jellege is hiányzik.

Radbruch ezzel a nézetével jelentősen hatott a háború utáni első évtizedek nyugatnémet büntető igazságszolgáltatására. A gyakorlatban azonban egyoldalúan alkalmazták álláspontját, és figyelmen kívül hagyták azon hangsúlyozott részét, hogy az elvakultság (*Verblendung*) és a jogi vakság (*Rechtsblindheit*) nem zárják ki a bűncselekmény megállapíthatóságát, vagyis a bíró terhére a szándékosság akkor is megállapítható, ha védekezése szerint elvakult volt, vagy jogszerűnek tartotta azt, ami a nemzetiszocialista Németországban történt.<sup>5</sup>

Németországban – számtalan tartalmi módosítás és elnevezésének 1953. augusztus 4-én történt megváltoztatása után – jelenleg is a birodalmi Btk. van hatályban. A részrehajló jogalkalmazásról szóló passzus szövegében a fegyházbüntetést 1969-ben felváltotta a szabadságvesztés szankciója, majd az 1974. március 2-i módosítással a korábbiaknál differenciáltabban határozták meg a lehetséges elkövetők körét, valamint – a *szándékosan* szó elhagyásával – egyértelművé tették, hogy az elkövetéshez nem szükséges az egyenes szándék, tehát a bűncselekmény esetleges szándékkal is elkövethető. Az utóbbi módosítás indoka az volt, hogy a háború után a Szövetségi Bíróság az elítéléshez az egyenes szándék megállapítását követelte meg, amivel jelentősen szűkítette az alkalmazhatóság körét. Az 1998. november 13-i módosítással a 336. §-ból 339. § lett.

Az NDK-ban is tovább élő 1871. évi törvényt 1968. július 1-jén felváltotta a Német Demokratikus Köztársaság Büntető Törvénykönyve (*Strafgesetzbuch der Deutschen Demokratischen Republik*). Ennek 244. §-a értelmében „aki tudatosan bírósági vagy nyomozati eljárás lefolytatása során bíróként, ügyészként vagy vizsgáló szerv munkatársaként jogellenesen valamely résztvevő előnyére vagy hátrányára dönt, öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő”.

### III. A részrehajló jogalkalmazáshoz kapcsolódó bírói gyakorlat

A részrehajló jogalkalmazás törvényi tényállását a német Büntető Törvénykönyv (*Strafgesetzbuch, StGB*) 339. §-a tartalmazza: „A bíró, más hivatalviselő vagy a választottbíró, aki jogvita vezetése vagy eldöntése során valamely fél előnyére vagy hátrányára alkalmazza a jogot, egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

*Elkövető* az elkövetési magatartás megvalósítója, aki lehet hivatásos bíró, ülnök, hivatalviselő, valamint választottbíró. *Elkövetési magatartás* a jog helytelen alkalmazása; jogon érve elsősorban a jogalkotási jogot, de a szokásjogot és a felek által alkotott jogot is (például tarifaszereződést). Helytelen alkalmazás lehet mind az anyagi jog, mind az eljárásjog csorbítása (például hatálytalan törvény alkalmazása, bizonyítási indítvány elutasítása, határidő túllépése, hatáskör elvonása). Kizárólag jogvita vezetése vagy eldöntése során követhető el: ez szabályozott eljárást feltételez, amelyben nemcsak jogelvek szerinti tevékenységet végeznek, hanem a tevékenység lényege maga a jogalkalmazás, és az eljárás valamely résztvevőjének javára (előnyben részesítésével) vagy hátrányára történő cselekménnyel lehet elkövetni. Megállapításához elegendő a helytelen döntés konkrét veszélye, az eredmény bekövetkezése nem szükséges. Szóba jöhet a *közvetett tettesség* is, amire példa a regensburgi statáriális bírósági ügy, amikor a náci rögtönítélő bírósági tanács elnöke a laikus tanácstagokat szándékosan megtevesztette az ügy lényegét illetően, ezáltal őket a halálbüntetés kimondásá-

ra indította, mialatt ő maga rafinált módon nem kifejezetten mellette szavazott.<sup>6</sup> *Társtettesség* megállapítására eddig még nem került sor, de elképzelhető, ha a bírósági tanács tagjai egymást megerősítik a részrehajló jogalkalmazást megvalósító ítélet meghozatalában. A döntés ellen szavazó bíró még bűnsegédként sem követheti el. Aki az elkövetési magatartást nem maga fejt ki, elméletileg elkövetheti *felbújtóként*, illetve *bűnsegédként*. Kizárólag *szándékosan* követhető el, de elegendő az eshetőleges szándék is, minimálisan szükséges, hogy a bíró a döntésének lehetséges helytelenségébe belenyugodjon, és akkor is elköveti, ha a jogellenes döntését igazságosnak tartja. *A kísérlet* büntetendő. *Sértettje* nincs, a *védett érdek* a jogszolgáltatás rendeltetésszerű működése.<sup>7</sup>

A záró hatás elvétől csak 2015. május 13-án tért el a Szövetségi Bíróság, amikor megállapította,<sup>8</sup> hogy a bírói függetlenség nem követeli meg a bírói privilégium érvényesítését, amikor nem kifejezetten az eljárás során hozott döntés, megtett intézkedés vezet a büntetőtényállás megállapításához, hanem a cselekmény már önmagában büntetőtörvénybe ütközik (emiatt az ítélet rendelkező részét utólag megváltoztató bírót felmentették a részrehajló jogalkalmazás vádjá alól, de bűnösségét megállapították közokirat-hamisításban).

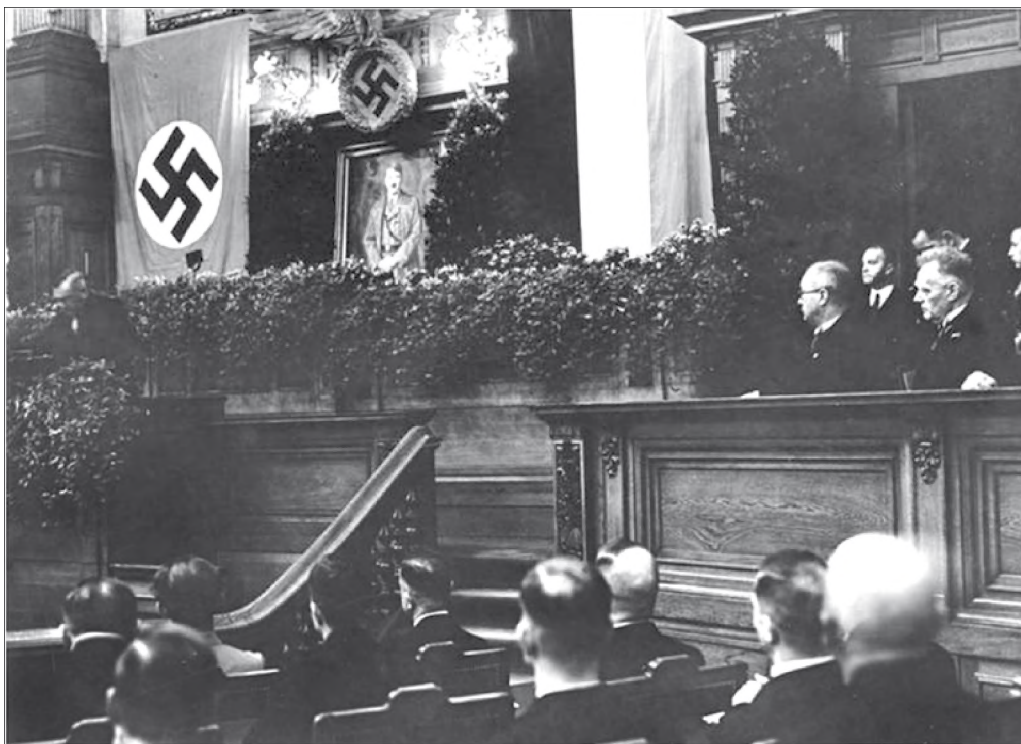
Az 1974 előtti NSZK-Btk. és az NDK-Btk. törvényi tényállásaira nagyjából ugyanezek irányadók azzal a fontos eltéréssel, hogy az előbbi szerint a bűncselekmény szándékosan volt elkövethető, ami magában foglalta az eshetőleges szándékot is, és csupán a joggyakorlat követelte meg az egyenes szándék megállapítását, amivel jelentősen szűkítette az alkalmazhatóság körét. Ezzel szemben az NDK-törvénysszöveg saját maga tartalmazta kritériumként az egyenes szándékot.

Első fokon a bírósági struktúra második lépcsőfokán álló bíróság, a tartományi bíróság (*Landgericht*) jár el. A jogorvoslatokat a Szövetségi Bíróság (*Bundesgerichtshof*) bírálja el.<sup>9</sup>

Találón jelentette ki Ingo Müller, hogy a részrehajló jogalkalmazás „törvényi tényállása igénytől függően felhasználható kellemetlen kollégák megbüntetésére, de mindennemű büntetőüldözéssel szembeni immunitás megteremtésére is”.<sup>10</sup>

### IV. A nemzetiszocialista bíróságok és megítélésük közvetlenül a háború után

A náci bíraskodás fontos szerve volt az 1934. április 24-én különbírósként felállított Népbíróság (*Volksgerichtshof*).<sup>11</sup> Eljárt a legfontosabb állam elleni bűncselekmények esetén, amelyek elbírálását elvonták a rendes bíróságoktól. 1936-ban aztán e fórumot is rendes bírósággá nyilvánították, ami azonban nem változtatott feladatán: a rendszer ellenségei, különösen a kommunisták és a szociáldemokraták maradéktalan kiirtása. Franz Gürtner igazságügy-miniszter a Népbíróságról szólván leszögezte, hogy az „a Birodalom külső és belső biztonsága elleni támadások leverésére és kivédésére szolgáló harci csapat”.



*Franz Gürtner igazságügy-miniszter megnyitja a Népbíróság első ülését (Berlin, 1934. július)<sup>12</sup>*

Tevékenysége során tagjainak száma folyamatosan nőtt. Tiszteletbeli tagjai a politikai jelleget támasztották alá, például 1944-ben 40 katonatiszt, 13 náci párt tisztviselő, számos SA- és SS-vezető volt a tagja. Tagjait az igazságügy-miniszter javaslatára maga Hitler nevezte ki. Több ügyész működött mellette. Jogorvoslatnak nem volt helye, a vád lényegét rövid idővel a főtárgyalás előtt közölték, írásba foglalt ítéletet nem mindig kézbesítettek. Szabad védőválasztás nem létezett. Ismert olyan eset, amikor a védő a védencével szemben saját maga is a halálbüntetés kiszabását indítványozta, illetve amikor létgátadás következtében sok ügyirat megsemmisült, és a védelemmel való megállapodás után a tárgyalásokat ügyirat nélkül tartották meg. Jelzésértékű eset, amikor az egyik tárgyaláson egy büntető törvénykönyvre volt szükség, de az egész épületben nem találtak egyet sem.

A Népbíróság halálos ítéleteinek száma nem állapítható meg bizonyossággal, de az 1944 júniusáig terjedő hivatalos statisztika szerint 5214, majd további kb. 2000 halálos ítéletet szabott ki. Utóbbiak sokasodása a háborús helyzettel magyarázható, de közrehatott az is, hogy 1942 augusztusában Roland Freisler lett az elnöke, akinek a vezetésével szemben a korábbi periódust – bár erős túlzással, de – szinte jogállaminak lehet nevezni. A Freisler elnöksége alatt kiszabott büntetések mintegy fele halálbüntetés volt. Halálbüntetést szabtak ki olyan kijelentésekért, mint például „a háború elveszett”, „a pártnak le kell mondania”, „a vezér beteg”. Szerepének csúcspontja a Hitler



*A Népbíróság. Középen Roland Freisler elnök, mögötte Hitler mellszobra, a horogkereszt jobb szélében beépített kamera (Berlin, 1944. augusztus)<sup>14</sup>*

ellen 1944. június 20-án elkövetett merénylet után jutott, amikor maga Hitler mondta: „Ezeknek a bűnözőknek nem hadbíró, hanem a Népbíróság elé kell állniuk. Szóhoz sem szabad jutniuk, és az ítéletet a kihirdetés után két órán belül végre kell hajtani.”

Ha az összeesküvő katona volt, eltávolították a hadseregből, és ezzel megalapozták a Népbíróság hatáskörét. Freisler elnök halálos ítéleteinek száma elérte a 2600-at az 1945. február 3-án bekövetkezett haláláig, amikor a szövetségesek légitámadásakor a Népbíróság épülete maga alá temette.

1939. szeptember 16-án bevezették a *rendkívüli* óvás intézményét, amellyel bármelyik bíróság által hozott jogerős ítéletet az ügyészség a Népbíróság, illetve a Birodalmi Bíróság előtt megtámadhatott azzal a részletesen nem indokolandó érveléssel, hogy „a korábbi döntés helyességével szemben alapos kétely áll fenn”. A Népbíróság 1944-ben rendkívüli óvásra hozott döntéseinek 90%-a halálbüntetés volt.

Számtalan esetben előfordult, hogy a felmentett vagy az eljárás megszüntetésével érintett vádlottat koncentrációs táborba szállítás céljából átadták a rendőrségnek, de több esetben így jártak el szabadságvesztésre ítéltelkkel szemben is.<sup>13</sup>

Kiemelkedő jelentőségűek voltak a különbíróságok (*Sondergerichte*) is. E fórumokon idővel megszüntették a laikusok részvételét, szűkítették a jogorvoslat lehetőségét, tágitották a halálbüntetés alkalmazhatóságának kereteit. 1940-ben számukat 55-re emelték, 1943-ban az ítéletek mintegy kétharmadát e bíróságok hozták.<sup>15</sup>

Nem voltak elhanyagolhatóak a rögtönítélő bíróságok (*Standgerichte*) sem. Ezek a háború utolsó hónapjaiban jutottak nagy szerephez azon cselekmények könyörtelen üldözésében, amelyekről azt állították, hogy „a német harci erőt és harci elszántságot veszélyeztetik”.<sup>16</sup> Nagy szám-

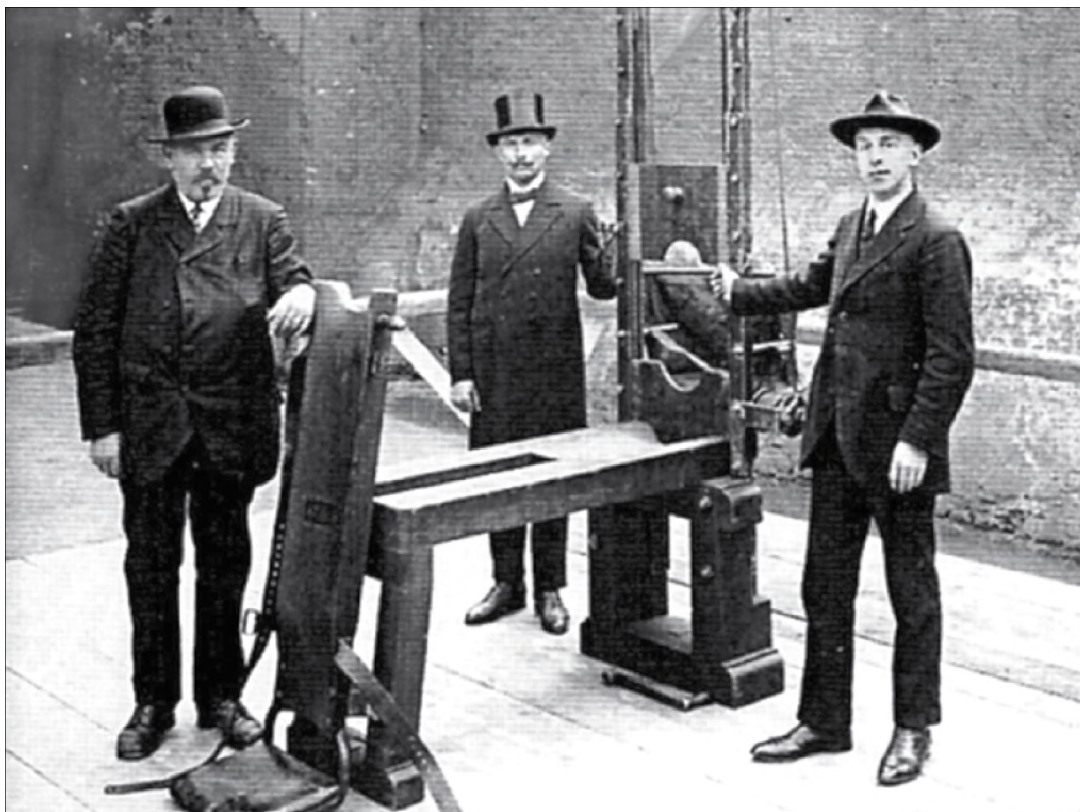
ban léteztek továbbá egyéb kivételes (például SS-, rendőrségi, népfelkelési) bíróságok is.<sup>17</sup>

Németországban az első világháború alatt a katonai bíróságok 150 (végrehajtva 48), a katonai és civil bíróságok 291, míg 1942-ben és azután havonta átlagban 720 halálos ítéletet szabtak ki. A legtöbb halálos ítéletet a hadsereg hadbírószámai szabták ki (kb. 12-19 000, végrehajtva kb. 60-90%). A nemzetiszocialista korban kiszabott halálos ítéletek számáról nincsenek megbízható adatok, ám számuk bizonyosan meghaladta a 32 000-et, de akár a 80 000-et is elérhette, és 80%-át végre is hajtották.<sup>18</sup>

A nemzetiszocialista büntető jogalkalmazáshoz kapcsolódóan a Brit Zóna Legfelsőbb Bírósága 1948. december 7-én nácik által irányított jogalkalmazásról szólt, valamint intézkedésekről, amelyek bírósági ítéletekre külsőleg hasonlítottak, valójában az adminisztratív elpusztítás aktusai voltak.<sup>20</sup>

A Szövetségi Bíróság 1952. július 8-i döntése<sup>21</sup> szerint

„[...] a nemzetiszocialista uralom alatt némely bíróság működése [...] mellőzte a valós jogalkalmazás lényegét, a büntetés céljának megfelelő nyugodt, tárgyilagos és kimerítő mérlegelést. [...] Ítéletek, melyek nyilvánvalóan nem a jog érvényesítését, hanem a politikai terrort szolgálták, a nép jogtudatát nem tompították, hanem inkább erősítették. Szükségtelen volt a jogban járatos ember ismerete az ilyen ítéletek jogellenességének felismeréséhez. [...] A lakosság túlnyomó része a halálbüntetést kegyetlennek és az alkalmazott büntető előírást rémséges törvénynek tekintette.”



Johann Reichhart (középen) a guillotine-nal és a segédeivel (Regensburg, 1925)<sup>19</sup>



Védők a jogászperben (Nürnberg, 1947)<sup>27</sup>

Az idézettel érintett döntést azonban nem valamely náci bűnelkövető ügyében hozta meg a bíróság, hanem egy korábbi feljelentővel szemben, aki a náci korban valakit feljelentett, és emiatt a háború után őt magát vonták felelősségre.

Több, ekkor meghozott hasonló döntés szerint a Népbíróság judikatúrája valójában nem jogszolgáltatás volt, hanem jogi formák révén megvalósított jogellenes ölési cselekmények sora. Éppen ezért a feljelentőnek is tudnia kellett, hogy ez valójában nem bíróság, hanem egy olyan szerv, amely a hatalommal szemben állókkal könyörtelenül leszámol. Így lényegében az történt, hogy a feljelentett személyeket a hóhérnak adták át.<sup>22</sup>

Ezt erősítette meg a Szövetségi Alkotmánybíróság az 1957. február 19-i döntésében: „a bírák kötelességüknek tartották, hogy az alkalmazandó előírásokat a nemzetiszocializmus általános célmeghatározásának megfelelően – a leírt szó által kötelezően megkívánton túlmenően – értelmezzék és alkalmazzák.”<sup>23</sup>

## V. A szövetségesek által lefolytatott jogászper

1947. február 17-től október 3-ig zajlott Nürnbergben a jogászper (vagy 3. számú ügy). A vádlottak a náci korszak jogászaik voltak (bírák, ügyészek, igazságügyi minisztériumi alkalmazottak, összesen 16 fő). A vádat képviselő ügyész szerint „ők testesítették meg azt, amit a Harmadik Birodalomban jogalkalmazásnak tekintettek”. A fő vádpontok az „égbekiáltó igazságtalanságok és más kegyetlenségek voltak, amelyeket azzal követtek el, hogy Németországban a jogot és az igazságot lerombolták, és a jogi formák üres leplét emberek óriási mértékben törté-

nő üldözésére, rabszolgává tételére és elpusztítására használták.”<sup>24</sup>

Hiányoztak azonban a vezetők. Például Gürtner igazságügy-miniszter 1941 januárjában elhunyt, utóda, Otto Thierack az elfogását követően öngyilkos lett, a Népbíróság elnöke, Roland Freisler – amint arról már szóltunk – bombatámadásban életét vesztette.

A bíróság az ítéletet 1947. december 3-án és 4-én hirdette ki: négy vádlottat felmentett, tízet elítélt, kettővel szemben öngyilkosság, illetve „tárgyalási képtelenség” miatt nem tudott ítéletet hozni. Megállapítása szerint

*„a vádlottak olyan mérhetetlen bűncselekményeket követtek el, hogy azokhoz képest az egyedi esetek jelentéktelenek. [Bűnük] a kegyetlenség és az igazságtalanság kormány által szervezett, egész országot átszövő rendszerében való szándékos részvétel, elkövetési magatartásukat az emberiség törvényei és a háborús törvények megszegésével, a jog nevében az igazságügyi minisztérium tekintélye alatt, a bíróságok segítségével valósították meg. A gyilkos töre a jogász talárja alá volt rejtve.”<sup>25</sup>*

A vádlottak bűnösségüket azzal tagadták, hogy a hatályos jogot alkalmazták. 1956-ig mindannyian kegyelemben részesültek.<sup>26</sup>

Ugyanakkor meglepő, hogy a jogászok és a jogalkalmazás a legkevésbé sem álltak a náci diktatúra kegyében. Róluk maga Hitler is többször megvetéssel szólt. Kijelentette például, hogy

*„új bírói karra van szükségünk, kevesebb bíró több, személyes felelősséggel. [...] A mai jogalkalmazásunkkal a birodalmunk pusztulásnak lenne kitéve, ha [...] nem korrigáltam volna. A tiszt és a bíró a világnézet,*

*ezzel a hatalom hordozói. [...] A bírói karnak fajilag annyira homogénnek kell lennie, hogy a jogalkalmazáshoz egy keretutasításnak elegendőnek kell lennie.” „Mi minden jogi örületet átéltem egész életemben. Elegem van a jogászokból.”<sup>28</sup>*

## VI. Felelősségre vonások az NDK-ban

A teljesség kedvéért érdemes megemlíteni, hogy az NDK-ban (Drezdában) 1948. június 29-én náci különbíró-ságok négy vádlóját és bíróját ítélték szabadságvesztésre. Bírák felelősségre vonásához kapcsolódóan egyéb adatok nem állnak rendelkezésre. A Népbíróság bíráinak felelősségre vonása biztosan nem történt meg, aminek egyik oka az, hogy a prominens személyek a Vörös Hadsereg elől Nyugatra menekültek. Sor került azonban a Népbíróság öt ügyészének elítélésére.<sup>29</sup>

## VII. Felelősségre vonások az NSZK-ban

A nemzetiszocialista civil jogalkalmazásnak csupán két bíróját vonták felelősségre az NSZK-ban. Ez még a kezdeti időkben történt, ám elmarasztalásuk nem a rendes bíróság tagjaként megvalósított tevékenységük okán valósult meg, hanem a rögtönítélő bíraskodásban kifejtett tevékenységükért büntették meg őket. Elítélésükre is kizárólag egyetlen, a háború utolsó napjaiban történt cselekmény miatt került sor.

Az egyikük Johann Joseph Schwarz, a Regensburgi Tartományi Bíróság elnöke, akinek tanácsa két személyt ítélt halálra. Az egyik elítélt a helyi lelkész volt, aki a város harc nélküli átadásáért demonstráló tömeget próbálta csitítani, tevékenységét azonban izgatónak vélték, és halálra ítélésével akartak példát mutatni. A bíró és az ügyész megállapodtak abban, hogy nincs szükség védőre. A bíró az ülnököket felhívta az elítélésben való közreműködésre, felvilágosította őket arról, hogy halálbüntetés kiszabásának van helye, a vonatkozó jogszabályt csak részben ismertette, mert elhallgatta előlük, hogy szabadságvesztés is kiszabható, majd a szavazataik leadása után ő maga nem is szavazott. A háború után eljáró bíróság megállapította, hogy a halálbüntetés kiszabásának az akkori jog alapján sem volt helye, a halálos ítéleteket nem foglalták írásba, ezért jóváhagyni sem lehetett volna, és a bírót részrehajló jogalkalmazás és emberölés alapesete miatt 5 év 6 hónap fegyházbüntetésre ítélte. A döntést 1948. november 2-án helybenhagyták.<sup>30</sup>

A másik elítélt Josef Koob helyi bírósági bíró volt. Ügyében megállapították, hogy a lohri helyi kórháznak és a városnak harc nélküli átadását szorgalmazó orvos elleni vádat egy tartalékos katona parancsra képviselte, annak vonakodására a bíró kioktatta: csupán annyit kell mondania, hogy „a halálbüntetés kiszabását indítványozom szabotázs és hazaárulás miatt”. A háború után a megvádolt bíró ügyében meghozott két ítéletet hatályon kívül helyezték, míg az 1950. augusztus 10-én meghozott, első fokon

jogerős ítélettel a részrehajló jogalkalmazás vádjával alól felmentették, és csupán gondatlan emberölés miatt ítélték el 16 hónap börtönbüntetésre.<sup>31</sup>

Ők azok a hivatásos bírák, akiket a nyugatnémet bíróság gondatlan emberölés, illetve emberölés alapesete miatt ítélt el, és az előbbi az egyetlen, akit részrehajló jogalkalmazás miatt.<sup>32</sup> Mindkét elítélés a Szövetségi Bíróság 1950. október 1-én történt felállítását megelőző időben történt. Azt követően az elítélésekre valószínűleg nem került volna sor.

Ezen túlmenően elenyésző számban indult büntetőeljárás a katonai utazó bíróságok tagjaival szemben, de kizárólag a háború utáni néhány évben. A vádlottak katonák voltak, akiket eseti jelleggel jelölték ki a bírói feladatok ellátására. Példaként álljon itt az az eset, amikor a háború utolsó napjaiban az egyik gazdálkodó a Volkssturm eligazításán másokkal együtt a „Na, na!” felkiáltással reagált azon fenyegetésre, hogy az engedetlenkedőket agyonlövövik. A helység hídjának felrobbantása után azt mondta, a felrobbantók megérdemlik az akasztást.

E megnyilvánulásai miatt elrendelték a felelősségre vonását, egyúttal a halálos ítéletet legépelték, és az akasztáshoz kötelelet szereztek, majd egy utazó rögtönzött bíróság szabotázs és lázadás miatt eljárás alá vonta. Michalsky, a tanács elnöke nem tudott az ülnökökkel megegyezni, ezért magához ragadta a korábban leírt halálos ítéletet, felolvasta, és az ülnököket vonakodásuk miatt rögtönítélő bírósági eljárással fenyegette meg, aminek lefolytatása céljából személyi adataikat felvette. Az elítéltet azonnal kivégezték. A háború után a tanács elnöke ellen eljáró bíróság megállapította, hogy a vádlott a törvénynek és lelkiismeretének alávetett bíró volt, akit terhelt a valóság kiderítésének kötelezettsége, ennek azonban nem tett eleget, döntésének célja a megfélemlítés, a már nem létező ellenállási kedv felélesztése volt; csupán a bírósági arculat őrzése céljából tartott tárgyalást. Emberölés alapesete miatt három év börtönbüntetésre ítélték. A fellebbezéseket a Szövetségi Bíróság 1953. június 9-én elutasította.<sup>33</sup>

## VIII. A felelősségre vonások elmaradása az NSZK-ban

A háború utáni első években megfigyelhető volt a német bíróságok és a megszálló nyugati hatalmak bíróságának náci bírák megbüntetéséhez kapcsolódó ellentétes álláspontja.

A Hamburgi Tartományi Bíróság az 1948. június 4-én meghozott ítéletében megállapította: „a Katonai Kormány 10. számú törvénye sem szól arról, hogy a bírót a döntése miatt meg lehet büntetni. Egy ilyen értelmezés a független jogalkalmazás végét jelentené”, és ezt a véget jósolta a bírák felelősségre vonásának esetére, „mert ekkor bekövetkezne, amit el kell kerülni, tehát a bíró bizonytalansága, hogy a döntése miatt meg fogják-e büntetni.”<sup>34</sup>

A Brit Zóna Legfelsőbb Bírósága (*Oberster Gerichtshof für die britische Zone, OGHbrZ*) az előbbi ítéletet 1948. december 7-én hatályon kívül helyezte, mert

*„tarthatatlan az a gondolat, hogy a náci idők büntető jogszolgáltatásának függősége, különösen a náci ideológiától való függősége gyógyítható a bírói döntés ebből eredő embertelenségének büntetlenül hagyásával. Ellenkezőleg, a megbüntetés arra szolgál, hogy a jogszolgáltatás helyreállítását alátámassza, biztosítsa annak politikától mentes működését, a jognak és igazságosságnak megfelelő ítélkezést, a bírói függetlenségbe vetett közbizalom megteremtését. [...] Szükségtelen annak eldöntése, hogy a törvényi kereteken belül meghozott, túlzott büntetés szándékos részrehajló jogalkalmazást valósít-e meg. [...] A vád lényege az, hogy a bírakat [...] a szándékos embertelenségük miatt kell megbüntetni.”*

Nem engedhető meg, hogy a náci ideológia függőségében született bírói döntés embertelensége büntetlenül maradjon, a jogszolgáltatás függetlenségének ehhez köze sincs, mert a bírói privilégium előfeltételez egy bírót, akinek megvan a szabadsága az igazságos döntés meghozatalára.<sup>35</sup>

A Szövetségi Bíróság az 1952. május 29-i döntésében<sup>36</sup> a bírák gondatlan szabályszegések miatti megbüntetésében „a bíró tárgyi függetlenségének alapelveivel szembeni elviselhetetlen ellentmondást” vélt felfedezni, és kifejtette, hogy „a halálos ítéletet hozó bíró csupán akkor vonható felelősségre, ha a jogot részrehajlóan alkalmazta. Ez előfeltételezi, hogy az eljárásjog vagy az anyagi jog ellen tudatos és akaratos sérelmet okozott, amely nélkül a halálbüntetés nem lett volna kiszabható. Ha a bíró a jog halálos ítélethez vezető sérelmét gondatlanul okozta, akkor gondatlan emberölésért sem vonható felelősségre. Ameddig a bíró igyekszik a rendszerű eljárásban a jogot érvényre juttatni, addig az esetlegesen hibás döntésekért büntetőjogilag semmiképpen sem felelős.”

Több jelentős ügy hozható fel az elítélés nélküli befejezés példajaként.

1. Egy zsidó származású, de megkeresztelt személy egy munkahelyre történő pályázás során tudomást szerzett származásáról, amit azonban eltitkolt árja barátja elől, sőt további barátságokat kötött. Emiatt négy rendbeli fajgyalázás miatt 1941. április 20-án – háromórás tárgyaláson – elítélték. A törvény erre nem irányozta elő a halálbüntetést, de a különbíróság teljesen szokatlan jogi konstrukcióval a négy cselekményből az elkövető *veszélyes megrogzott bűnöző* jellegét állapította meg, ezzel megalkotta az ügyre – az egyébként fenn nem álló – hatáskörét, és így kiszabhatta – az egyébként nem alkalmazható – halálbüntetést. A bírák verdiktjük magyarázataként sajátos érveléssel éltek, mondván „az ilyen jellegű bűncselekmény esetén kizárólag [...] egy büntetés jöhet szóba: a halálbüntetés”, ugyanis az, hogy „teljes zsidóságának egyértelmű ismerete ellenére több esetben létesített nemi kapcsolatot német nőkkel, mutatja a gátlástalanságát és az ilyen bűncselekmények elkövetésére vonatkozó bűnöző hajlamát”.

A háború után a bírósági tanács két tagját (Fritz Hassencamp és Edmund Kessler) a részrehajló jogalkalmazás és az emberölés vádjá alól felmentették (Bernhardt, a har-

madik tanácstag enyhébb büntetés mellett szavazott, és őt a büntetőperben tanúként hallgatták ki). Az indokolás azt hangsúlyozta, hogy az ítélet tárgyául szolgáló cselekmény vizsgálatkor „az akkori körülményekből kell kiindulni”, a korábbi ítéletnek „a cselekmény tipikus zsidó szemtelenség volt, megállapítása nem az ítélet meghozatalával függött össze”, „a vádlottak meggyőződött nemzetiszocialisták voltak”, „valószínűleg a zsidósággal szembeni akkori propaganda fertőzte meg őket”, „nem lehet jelentőséget tulajdonítani annak az indokolásnak, miszerint a vádlott a bűncselekményeit a második és harmadik háborús évben követte el, amikor Németország világszidósággal szembeni harca a csúcspontját elérte”, „a vádlottak fanatikus párttagok voltak, a párt propagandáját feltétel nélkül követték”, ezért „a joggal szembeni szándékos cselekedetet nem lehetett megállapítani”.

A hatályon kívül helyezés után 1952. március 28-án kihirdetett másik ítélet szerint „a vádlottakat bizonyára befolyásolta, hogy a nemzetiszocializmus törvényeit a Vezér akaratának megfelelően szó szerint kell követni”, továbbá a több cselekmény különbíróság hatáskörének megalapozása és halálbüntetés kiszabhatósága céljából történt összevonását még az egyik vádlott javára írták: „Nem hagyható figyelmen kívül a lehetőség, hogy az ítéletet nem jogtól idegen megfontolásokból hozta, hanem úgy gondolta, hogy különleges jogászai teljesítményt nyújt, amikor a Btk. halálbüntetésre vonatkozó rendelkezését elsőként alkalmazza a vérvédelmi törvényre.” Az ismét felmentő ítélet első fokozat jogerős lett.<sup>37</sup>

2. Négy katona a frontszakaszukra érvényes fegyverletétel után két nappal megszökött (egyikük érvelése az volt, hogy Hitler halála miatt nem kötelez a rá tett eskü). Elfogták őket, és hármat az egész német hadsereg kapitulációja után egy nappal – védő biztosítása nélkül – halálra ítélték, és másnap kivégeztek.

A háború után az esetet tárgyaló bíróság megállapította, hogy a bíróként eljáró Adolf Holzweg hadbíró és Rudolf Petersen hajókapitányt a halálbüntetés kiszabása miatt nem lehet elítélni, „mert a bíró függetlenségének érdekében még az igazságtalan ítéletbe is bele kell törödni”.<sup>38</sup> A Brit Zóna Legfelsőbb Bírósága a felmentő ítéletet hatályon kívül helyezte, és elítélést javasolt, „mert az események a nácik által irányított terror-jogszolgáltatás jegyeit mutatják: a legnagyobb elrettentés céljából az első tetszőleges esetben a legcsekélyebb bűnösség esetén is a legszigorúbb büntetést szabják ki, jöllehet a bűnösség és a büntetés közötti aránytalanság elviselhetetlen. Ez az áldozat emberi értéke és méltósága elleni támadás”, és „ha embertelenség okozásáról van szó, senki sem hivatkozhat arra, hogy azt nem ismerte fel”.<sup>39</sup>

A bíróság a megismételt eljárásban a katonák megbüntetését jogszerűnek tartotta, tekintet nélkül arra, hogy a fegyverletétel után szöktek meg. Ám a bírakat ennek ellenére elítélte azzal, hogy a büntetések embertelenül szigorúak voltak, figyelemmel arra is, hogy a náci állam már összeomlott, és teljesen megváltozott a politikai alaphelyzet. A Szövetségi Bíróság az új ítéletet hatályon kívül helyező döntésében<sup>40</sup> kiemelte, hogy a brit bíróság elítélést



javasló döntésének kötelező ereje nincs, a tanács tagjait az egyedi döntés céljából jelölték ki, emiatt őket bírónak nem is lehet tekinteni, különösen vizsgálni kell majd: a vádlottak ismerték-e a rádióban közreadott rendelkezést, amely a büntetőhatalmukat úgy korlátozta, hogy csupán két évnél nem súlyosabb szabadságvesztést szabhatnak ki. Továbbá a felmentést sugallta, mert az elítélés előfeltételévé tette, hogy a vádlottak felismerték a megszökött katonák bűnössége és a halálbüntetés aránytalanságát: ezzel a gondatlan, tehát a büntetlen részrehajlás alkalmazását tartotta indokoltnak. (A Szövetségi Bíróság eljárását Paulheinz Baldus vezette, aki 1937-től a náci párt tagja, majd Hitler kancelláriájába beosztott munkatárs, a háború alatt a hadsereg hadbírája, 1943-tól az egyik tartományi bíróság vezetője, 1951-től 20 éven keresztül a Szövetségi Bíróság bírása volt.)

A további megismételt eljárásban az elsőfokú bíróság megállapította, hogy a halálbüntetések kiszabása és végrehajtása jogszerű volt, mert a katonák megszöktek. „Az sem kifogásolható, hogy a hadbíró a büntetés kiszabásakor [Adolf Hitlernek] az 1940. április 14-én meghozott, szökésre vonatkozó büntetés-kiszabással kapcsolatos irányelvét alkalmazta, mert nincs ok arra, hogy azt a maga összességében igazságtalannak és aránytalanul kegyetlennek vagy hatálytalanul kellene tekinteni. A bíróság helyesen állapította meg a szökés minősített esetét.” Holzwig bíró emberileg még nem eléggé kialakult személyiség, aki a régi világrend összeomlását nem tudta felfogni, „nem ismerte fel, hogy a múltnak hirtelen már nincs érvénye. A politikai nézetek változása túl gyorsan jött, semhogy azokat követni tudta volna.”

A két hatályon kívül helyezés után 1953. február 27-én meghozott harmadik, immáron felmentő ítélet első fokon jogerős lett.<sup>41</sup>

3. Több fogvatartott ellenálló koncentrációs táborokba szállítását, velük szemben rögtönítélő bírósági eljárás lefolytatását és feltűnés nélküli kivégzésüket rendelték el 1945. április 5-én. A tanácsvezető bíró a telefonon megbízott Otto Thorbeck, a tanács egyik tagja a koncentrációs tábor parancsnoka, másik tagja egy ismeretlen személy volt.

A háború után eljáró elsőfokú bíróság – két hatályon kívül helyezés utáni – megállapítása szerint a rögtönítélő bíróságot „nem azért állították fel, hogy a fogvatartottak ellenállásban részvételéhez kapcsolódó valóságot kiderítsék, [...] hanem azért, hogy őket bírósági eljárás látszatával láb alól eltegyék”. A foglyoknak védőt nem biztosítottak, jegyzőkönyvvezetőt nem alkalmaztak. Felmerült, de nem volt cáfolható: a foglyokat nem hallgatták meg, nekik az utolsó szó jogát nem biztosították, a halálos ítéleteket nem titkos ülésen hozták meg, azokat a bíró nem hirdette ki, és írásban nem indokolta. Megállapították, hogy az előírások ellenére védőt nem biztosítottak, az ítéleteket nem hagyták jóvá, és a foglyokat rögtön felakasztották. A rögtönítélő bíróság alkalmazását katonai okok nem indokolták, a tanács elnöke SS-vezetőt tettek meg, jóllehet a fogvatartottak nem az SS-bíráskodás hatálya alá tartoztak, a tanács tagja a koncentrációs tábor parancsnoka

volt, „akinek az emberi élet a semminél is kevesebb volt”, az eljárások helye koncentrációs tábor volt, ahol egyúttal a kivégzéseket is végrehajtották. Az eljárás lefolytatása a politikai ellenfeleknek a jogszerűség látszatával történő elpusztítását szolgálta, amivel a bíró és az ügyész is tisztában voltak, akik egyébként visszaéltek a mérlegelési lehetőségükkel. Ezen okoknál fogva a bírót több rendbeli emberöléshez nyújtott bűnsegély miatt elítélték.

A fellebbezésekről döntő Szövetségi Bíróság 1956. június 19-i ítélete<sup>42</sup> szerint „*azt kell szem előtt tartani, hogy [a bírónak] az elkövetés idején a törvény és az egyéb körülmények alapján milyen feladatai voltak, figyelemmel az akkori törvények könyörtelenségére. [...] A létért vagy nem létért folytatott harcban [...] valamennyi nép szigorú törvényeket hozott. A nemzetiszocialista államtól sem lehet elvitatni az ilyenekre vonatkozó jogot. [...] A háború utolsó hónapjaiban a háborús bíráskodás és az SS-küldönbíráskodás határait nem tartották be, és valószínűleg be sem lehetett tartani, az ítélet-jóváhagyási hatáskörök változtak, és az eljárások minimális követelményeknek megfeleltek. [...] A bíró az eljárás lefolytatásával utasításnak tett eleget, a bíróság hatáskörének hiányát nem állapíthatta meg, [...] a tárgyalásokon megállapította a tényállásokat, amelyek az ellenállók – részben egy támaszpontot szembesítés után – megtett beismerő vallomások alapján vitathatatlanok voltak. Az ellenállók az akkori törvények alapján elkövették az árulást. [A bírónak] nem lehet terhére róni, hogy a hirtelen előállott helyzetben [...] nem bocsátkozott annak vizsgálatába, vajon az ellenállók cselekményei a törvény feletti végszükség szempontjából indokoltak voltak-e. [...] A bíró bűnössége akkor lett volna megállapítható, ha valamely előírást szándékosan figyelmen kívül hagy, ami azonban nem nyert bizonyítást. [...] Mindenesetre a harmadik eljárás lefolytatása után sem bizonyítható terhére az emberöléshez nyújtott bűnsegély.*” Emiatt az ítélet harmadik alkalommal történő hatályon kívül helyezése helyett a bírót bizonyítékok hiányában felmentette.

4. A háború utolsó napjaiban Brettheim faluba érkezett a Hitlerjugend négy tagja a helység védelmére. A helybeliek nem akarták a falut pusztulásnak kitenni, ezért lefegyverezték és elküldték őket. A Max Simon SS-tábornok parancsára vizsgálatot lefolytató Friedrich Gottschalk SS-tiszt egy másik tiszttel és harmadik tanácsstagnaként a náci párt helyi szervének vezetőjével rögtönítélő bíróságot alkotott, és az egyik helyi gazdával szemben rövid tanácskozás után, vád és védelem nélkül halálos ítéletet szabott ki. A halálos ítéletet azonban a harmadik tanácsstagnak túl súlyosnak tartotta, és nem volt hajlandó aláírni. Az azutáni napon az SS egy utazó rögtönítélő bírósága az aláírást megtagadó tanácsstagnak és a polgármestert is halálra ítélte. Max Simon SS-tábornok a két halálos ítéletet helybenhagyta, a bejelentett kegyelmi kérelemre dühös lett, és az „ezeket fel kell akasztani!” kijelentéssel végrehajtotta.

A történések miatt a háború után megvádolt személyeket felmentették azzal, hogy „a háború törvényei a mából visszatekintve rendkívül súlyosak voltak”, de azokat alkalmazni kellett. A Szövetségi Bíróság a hatályon ki-

vül helyező döntésben arra jutott, hogy a vádlottak bírák voltak, és a bírói privilégium miatt kizárólag szándékos részrehajló jogalkalmazás esetén állapítható meg a bűnösségük azzal összefüggő más bűncselekmény miatt is, „cselekményeik részrehajló jogalkalmazások voltak, mert bírósági eljárást csupán látszatra folytattak le, és, aki nem is jogot akar szolgáltatni, hanem a jogi tevékenység formáját más, dologidegen célokra használja, nem hivatkozhat arra, hogy a fennálló törvényekhez tartotta magát”.

A megismételt eljárás során a vádlottakat ismét felmentették, de ezúttal azzal az indokkal, hogy látszat-eljárásra nem is volt szükség az elítélések érdekében, kötelező eljárási előírásokat nem szegtek meg, az egyéb előírások figyelmen kívül hagyása az idő nyomása miatt védhetőnek tűnik, védő igénybevétele a halálbüntetéseken semmit sem változtatott volna, végül a halálos ítélet aláírását megtagadó tanácsstag és a polgármester halálra ítélese is jogszerű volt, mert „eltűró tétlenségükkel a helyeslés benyomását keltették”. A Szövetségi Bíróság ezt az ítéletet is hatályon kívül helyezte.

Az ezt követően megismételt eljárásban 1960. július 23-án Gottschalkot

csupán részben ítélték el, míg a többi megvádolt személyt – immáron harmadszor – valamennyi vádpont alól felmentették, sőt a nemzetiszocialista meggyőződést javára bizonyítani, hogy szándékosan a náci rendszer által szándékolta részrehajló jogalkalmazás büntársává tette magát, amikor a hangsúlyt a *szándékosanra* helyezték. Ezzel az elsőfokú ítélettel az eljárás befejeződött.<sup>43</sup>

A háborús eseményekhez tartozik az is, hogy a megtorlások miatt a lakosok nem mertek fehér zászlókat felhúzni. Az ezt követő harcokban a falut lerombolták, és 17 ember életét veszítette.

5. Hans-Joachim Rehse volt Freisler elnök után a Népbíróság legtöbbet foglalkoztatott bírójára, 231 halálos ítélet meghozatalában vett részt.

A háború után ellene indított eljárás azonban csupán hét kiemelkedő esetre szorítkozott, amelyekben az 1939-ben hatályba lépett *háborús külön büntetőjogról* szóló rendelet (*Kriegssonderstrafrechtsverordnung*) sze-

rinti nyilvánosság fogalmát annyira kiterjesztették, hogy a legkisebb körben tett bizalmas megnyilvánulást is nyilvánosnak tekintették. A vizsgált ítéletek tárgyai túlnyomó részben a háborús helyzetet kritizáló, illetve náci vezetőkkel kapcsolatos lekicsinylő megnyilvánulások voltak. Az

egyik esetben egy múzeumigazgató azt mondta, hogy „Németország felelős a háborúért, a csapatok visszavonulóban vannak, négy hét múlva vége van a pártnak”, míg egy másik esetben egy katolikus lelkész egy vicc-ben Hitlert és Göringet bűnözőként jelenítette meg.

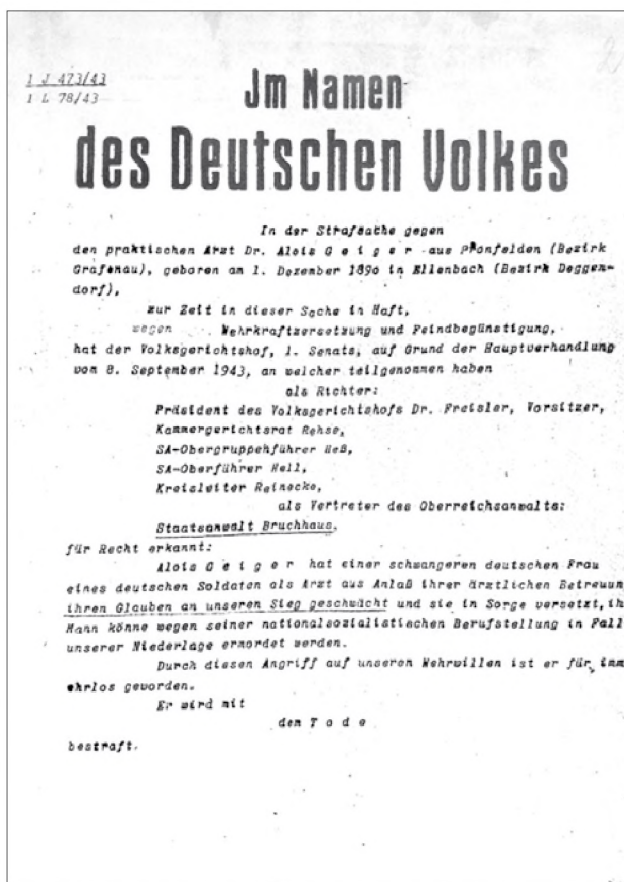
Az elsőfokú bíróság 1967. július 3-án hét rendbeli, bűnsegédként elkövetett emberölés miatt ítélte el; azért csupán bűnsegéd, mert Freisler tanácselnök volt az elkövető, aki a tanácsstagokra jelentős befolyást gyakorolt.

Az ítéletet 1968. április 30-án a Szövetségi Bíróság hatályon kívül helyezte<sup>44</sup> azzal, hogy az elsőfokú bíróság helytelenül tekintette a vádlottat a tanácselnök segítőjének, mert a társas bíróság tagjaként a bíró az akkori jog szerint is független, a tanács többi tagjával egyenrangú, csak a törvénynek alávetett, és saját lelkiismeretének volt felelős. Így ha meggyőződése ellenére szavazott a halálos ítéletre,

úgy ahhoz saját maga személyében is hozzájárult, és ha az ítélet jogellenes volt, akkor ő az ölési cselekménynek elkövetője, amiből következően csak akkor lehet elítélni, ha ő maga is aljas indokból szavazott a halálbüntetésre. Az elsőfokú ítélet homályosságokat és ellentmondásokat tartalmazott, többek között a *jogi vakság* és *elvakultság* fogalmakat, amelyek nem egyeztethetők össze a részrehajló jogalkalmazási szándékkal. A felmentést sugallta annak kifejtésével, hogy „a bíróság különösen nehéz feladatok előtt áll, ha ilyen hosszú idő után vizsgálnia és értékelnie kell belső folyamatokat, amelyek valószínűleg különböző indítékok nagy számából tevődnek össze. Ezekben az esetekben is a perbíró feladata az eseményekből a meggyőződés megszerzése, illetve annak kinyilvánítása, hogy ez nem lehetséges.”

A megismételt eljárásban 1968. december 6-án a vádlottat felmentették<sup>45</sup> azzal az indokolással, hogy

„[az akkori előírások] mindegyik állam arra vonatkozó jogából erednek, hogy külső veszélyes szorongatottság-



Alois Gerger ügyében hozott népbírósági ítélet, 1943. szeptember 8.

(A tanács elnöke Roland Freisler; egyik tagja Hans-Joachim Rehse volt.)<sup>47</sup>

*ban a belső fennállását szigorú háborús törvényekkel biztosítsa. [A halálbüntetés] a képviselhető törvényértelmezés keretein belül mozgott. [...] A vádlott terhére nem lehetett megállapítani, hogy döntései során dologidegen szempontok vezették. [...] Kötelessége volt a saját jogi meggyőződésének követése.”*

Ugyanakkor az ítélet botrányosságát annak rögzítése adta, hogy „a Szövetségi Bíróság jogalkalmazása szerint a Népbíróság független, törvénynek alávetett bíróság volt”, ami nonszensz és a jelzett főbíróság ilyet soha nem is állított. Az ügyészség fellebbezést nyújtott be, de a vádlott elhalálozott. Az utókor úgy tekinti, hogy ezzel az ítélettel a nemzetiszocialista jogalkalmazást a maga egészében felmentették.<sup>46</sup>

6. 1942. március 13-án és 14-én nagy közérdeklődés mellett tartottak tárgyalást Nürnbergben Leo Katzenberger zsidó kereskedő fajgyalázás miatti ügyében. Társa Irene Seiler, egy „árja” nő volt, akit fajgyalázás miatt nem lehetett üldözni, de vádat emeltek ellene hamis tanúskodás miatt, ami szokatlan volt, mert elkerülendőnek tartották, hogy zsidó és árja személy együtt üljön a vádlottak padján. Így azonban a nőt mint mentő tanút ki lehetett iktatni, mert mindketten tagadták a szexuális kapcsolatot.

Oswald Rothaug, a tanács elnöke a tárgyalásra meghívta a politika és a hadsereg helyi vezetőit. Már a tárgyalás előtt közölte az egyik tanácstaggal, hogy az eljárás célja a vádlott elpusztítása, mert a jogszolgáltatás ebben az ügyben politikai feladatot lát el. A tárgyaláson Katzenbergert „szifilisz zsidónak”, „a háborúért felelős világzsidóság képviselőjének” nevezte. Tárgyalási stílusa egyértelművé tette, hogy halálos ítéletet akar hozni, amit a bizonyítás lezárása után a tanácstagok jelenlétében az ügyésszel folytatott beszélgetés során megerősített, akinek egyúttal javaslatokat tett a vádbeszéd tartalmára. Durva, cinikus tárgyalási modora még a meggyőződéses nemzetiszocialistáknak is botrányos volt. Az indokolás szerint a fajgyalázás súlyosabb a gyilkosságnál, mert Németország vérét évszázadokra, sőt örökre megmérgezi; a zsidók okozták a német férfiak kivérzését a háborúban; a zsidó faj kezdetektől fogva Németország elpusztítására törekedett, és ezért fizikai elpusztítása a jelen ügyben is adható egyetlen

válasz; „a zsidónak a fajt gyalázó cselekménye a német vér tisztasága elleni komoly támadás, [...] a német nő teste ellen irányul. [...] A szemtelenségére egyetlen válaszul [...] a halálbüntetés kiszabását tartotta szükségesnek.”

Oswald Rothaug tanácselnököt a háború után a nürnbergi jogász perben emberiség elleni bűncselekmény miatt életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték; az egyik kihallgatott tanú Irene Seiler volt.

Karl Josef Ferbert és Heinz Hugo Hoffmant, a különbíróság két tagját 1968. április 5-én elítélték emberölés alapesete miatt, mert részrehajló jogalkalmazással működtek közre Katzenberger elítélésében. A Szövetségi Bíróság az ítéletet 1970. július 21-én hatályon kívül helyezte.<sup>49</sup> Indokai szerint több körülmény utalt arra, hogy Katzenberger ügyében látszateljárást folytattak le, amelyben nem a cselekmény komoly és kimerítő tisztázása volt a cél, hanem a jogszerűség leple alatti elpusztítás. A korábbi ítélet írásos indoklásából kivehetően a tanácstagok nem voltak meggyőződve az elkövetésről, az ítélet telített ellentmondásokkal és helytelen jogi konstrukciókkal, több megállapítása mellőzte a tényalapot, következtetései nem egyértelműek.

Az elsőfokú bíróság nem vette figyelembe a bírák által a korábbi fegyelmi eljárásban tett nyilatkozatokat, illetve a nürnbergi jogászperben tett vallomásokot, amelyek szerint „az eljárásban jelentős részrehajlással alkalmazták a jogot”, az ítélet „nem képviselhető, igazságtalan és embertelen” volt. Cselekményeiknek okait is vizsgálni kellett volna, mert ha belenyugodtak abba, hogy Katzenberger zsidóként a náci ideológia szerint egy *semmi* volt, és



*Irene Seilert tanúként hallgatják ki a jogászperben (Nürnberg, 1947. március 26.)<sup>48</sup>*

ezért jogellenes elítélésével kockázatot sem vállalnak, úgy megállapítható terhükre az aljas indok. Az elsőfokú bíróság a vádlottak szándékára a különbírósági ítélet hibáinak összességéből következtetett, ami félreérthető, mert azt is felvetette, hogy némely hiba oka tévedés is lehetett, és a hibák összessége nem idézhető elő szándékosan, ha valamelyik gondatlanságon alapul, továbbá a büntetés kiszabási mérlegelést és a tényállás-megállapítást érintő részrehajlási szándékra tett megállapításai is ellentmondásosak.

A megismételt eljárást 1976. augusztus 20-án tárgyalási képtelenség miatt végleg megszüntették annak ellenére, hogy az egyik vádlott egy ügyvédi iroda vezetője, „mert dr. Hoffmann nem testi elesettség miatt képtelen a tárgyalásra, hanem mert intellektuális és emocionális zavarai

vannak. Azon akarata, hogy továbbra is ügyvédi tevékenységet lásson el [...], szintén nem jelenti tárgyalási képességét, mert életkora miatt bekövetkezett agyi leépülése következtében csak hosszan tartó, bonyolult és érzékileg megterhelő bírósági tárgyalás vonatkozásában tekintendő tárgyalásra képtelennek<sup>47, 50</sup> (Ehhez képest Katzenbergert csupán 1983 áprilisában törölték hozzátartozók indítványára a gyilkosok nyilvántartásából.)

Ezzel a nemzetiszocialista bíraskodás bíróságok általi feldolgozása befejeződött.

A bíróságok által a náci bírák felmentéséhez kapcsolódóan kialakított jogelvek a jogalkalmazásban meghonosodtak, és az egyéb eljárásokat már a nyomozás szakaszában megszüntették. Ezt követően csupán 1979 októberében kezdeményezték ismét a Népbíróság akkor még élő 67 bírójának és ügyészének felelősségre vonását. A nyugat-berlini ügyészség a nyomozati munka eredményeként megállapította, hogy a Népbíróság csupán látszatbíróság volt, és az akkor 82 éves, legalább 97 halálos ítélet meghozatalában közreműködő, 1963-ban a Ravensburgi Tartományi Bíróságról bírósági tanácsosként nyugdíjba vonult Paul Reimers ellen vádat emelt (halálos ítéletet szabott ki például egy állatkereskedővel szemben, mert azt mondta, hogy „a németeknek nem szabad a háborút megnyerniük”; halálra ítélte egy 65 éves nőt a „szélhámosság, ami az újságokban van” kijelentése miatt).

A [Nyugat-]Berlini Tartományi Bíróság 1984. szeptember 6-án a végrehajtott halálos ítéletekhez kapcsolódóan engedélyezte a vádat 97 rendbeli emberölés miatt, amelyeket aljas indokból, részben tanácstagként, részben tanácselnökként követett el. Rehse mellett ő az egyetlen, aki ellen a Népbíróságban kifejtett tevékenysége miatt az NSZK-ban vádat emeltek. A főtárgyalás megnyitását 1985 elejére tervezték, de ő 1984. november 5-én öngyilkos lett. A további nyomozásokat egymás után, az utolsót 1986. szeptember 26-án megszüntették a terheltek halála, illetve egészségi állapota miatt.<sup>51</sup>

A korabeli sajtó egyetértett abban, hogy a Népbíróság tagjai felelősségre vonásának elmaradása a háború utáni német jogalkalmazás legszégycintesebb fejezete, amiért az öntisztulásra nem képes szövetségi német jogászok viselik a felelősséget. „Azért, hogy a talárt tisztán tartsák, a nyomozásokat késleltetik, félbeszakítják, [figyelemfelhívásra] folytatják, majd megszüntetik.”<sup>52</sup>

A nemzetiszocialista bírák által elkövetett bűncselekmények jogi feldolgozása ezzel teljes kudarcba fulladt, amiért a Szövetségi Bíróság az 1995. november 16-i ítéletében<sup>53</sup> sajnálkozását fejezte ki.

*„A nemzetiszocialista erőszakuralom a jogrend perverziónak idézte elő, amely rosszabbnak nem képzelhető el. [...] A Népbíróság halálos ítéletei büntetlenül maradtak. Egyetlen, a Népbíróságon működő hivatásos bírót és ügyészt sem ítéltek el részrehajló jogalkalmazás miatt, a különbíróságok és a hadbíróságok bíráit is alig üldözték. Ebben jelentős része volt a Szövetségi Bíróság jogalkalmazásának is. [...] A náci bírák üldözésének sikertelensége elsősorban a részrehajló jogal-*

*kalmazás törvényi tényállása szubjektív előfeltételeinek értelmezésében megjelent messzemenő korlátozásra vezethető vissza.”*

Az utókor irodalma szerint a felelősségre vonások során a náci bűnelkövetők közül egyedül a jogászok nem vallották magukat bűnösnek.

*„A tábournokok a hadifoglyok meggyilkolását már nem tekintették katonai szükségességnek, a pszichiáterek az eutanáziát már nem kegyelmi halálnak tartották, [...] az iparosok a rabszolgamunkát már nem alkalmazási körülményként fogták fel. Ugyanakkor a jogászok az emberek kiirtására irányuló programjukat [továbbra is] jogszolgáltatási [...] aktusnak tekintették.”<sup>54</sup>*

## IX. Nemzetiszocialista bírák és ügyészek a nyugatnémet jogalkalmazásban

1945 júniusában a nyugati szövetségesek által megszállt területeken a bíróságok ismét felvették a munkát, nemskára kinevezték a magasabb szintű bíróságok vezetőit is. A régi apparátust tagjainak cseréje nélkül aktiválták. Az akkori körülményeket megfelelően szemlélteti például az, hogy a brit katonai kormány elrendelte: a bírák és ügyészek legalább 50%-ának náci múlttól mentesnek kell lennie, mire a Cellei Tartományi Legfelsőbb Bíróság elnöke 1945. november 6-án azt jelezte, hogy bíróságának 469 bírója, illetve ügyésze közül 409 volt párttag, valamint 11 volt az SS vagy az SA tagja.<sup>55</sup>

Máshol sem volt jobb a helyzet. Vesztfáliában a jogszolgáltatás alkalmazottainak 93%-a, a Bambergi Tartományi Legfelsőbb Bíróság illetékességi területén működő 309 jogász közül 302, a Bajorországban 1949-ben tevékenkedő 924 bíró és ügyész közül 752 volt a náci párt tagja.

Egy 1951-ben meghozott törvénnyel majdnem valamennyi náci tisztviselőnek lehetőséget biztosítottak az ismételt alkalmazásra, és mintegy 90%-uk visszatért az állam szolgálatába. A nemzetközi jogászbizottság 1962-ben jelentést tett 952 náci előéletű bíróról és ügyészről, akik még mindig a jogalkalmazásban dolgoztak. A bírák jogállásáról szóló törvény 1961. szeptemberi módosítása megadta a lehetőséget valamennyi, az 1939. szeptember 1. és 1945. május 9. között a büntető jogalkalmazásban dolgozott bírónak és ügyésznek a teljes összegű nyugdíjjal történő nyugállományba vonulásra, amivel azonban csupán 143 fő élt, köztük olyanok is, akiknek nem volt számottevő náci múltja.<sup>56</sup>

Csupán néhány az elgondolkodtató esetek közül:

*Leon Drach* náci ügyész Luxemburgban 20 évre ítélték amiatt, hogy Luxemburgban a rögtönítélő bíróság előtt számtalan halálbüntetés kiszabását érte el. 1954-ben Németországba kitoloncolták, ahol 1956-ban beállt a jogszolgáltatásba, és később a Frankenthal-i Tartományi Bíróság mellett főügyész lett.

*Friedrich Mattern* tanácstagja volt annak a különbíróságnak, amely 1942 szeptemberében nyolc nap alatt

négy embert ítélte halálra. 1958-ban a Szövetségi Bíróság bírója lett.

*Ernst Kanter* a Dániát megszálló német csapatok főparancsnoksága mellett volt főbíró. Nevéhez legalább 103, dán ellenállókkal szembeni halálos ítélet fűződik. 1958-ban a Szövetségi Bíróság politikai bűncselekmények miatt eljáró tanácsának elnöke lett.

A fajgyalázás miatt Hamburgban ítéleteket hozó *Günther Schultz* a háború után Hammban tartományi legfelsőbb bírósági tanácsosként dolgozott.

*Willi Geiger* 1933-tól az SA, 1937-től a náci párt tagja, 1940-ben disszertációt írt a zsidók sajtóból történő kiszorításának szükségességéről. 1941 és 1943 között ügyész volt a bambergi különbíró mellett, ahol legalább öt halálos ítélet kiszabását érte el. Előfordult, hogy a kivégzésen ő maga is részt vett. Ezen előélete ellenére a háború után a Bambergi Tartományi Legfelsőbb Bíróságon bírósági tanácsos volt, 1951-ben a Szövetségi Bíróság egyik tanácsának elnöke lett, ugyanebben az évben átkerült a Szövetségi Alkotmánybírósághoz, ahol 1977-ig alkotmánybíró volt. A Szövetségi Bíróságon és a Szövetségi Alkotmánybíróságon 10 éven keresztül egyidejűleg bíraskodott. Németországban ő dolgozott a leghosszabb ideig alkotmánybíróként, és elsősorban őt szokták náci bírák háború utáni jogszolgáltatásban való működésére példaként felhozni.

A felsorolást még hosszan lehetne folytatni.

A háború után a Népbíróság bírái közül legalább 22 dolgozott tovább bíróként, míg ügyészei közül legalább 37 bíróként és legalább 22 ügyészként dolgozott tovább, ezen túlmenően mintegy 20 tagja ügyvédként tevékenykedett.<sup>58</sup> A példák jól mutatják, hogy az NSZK háború utáni jogalkalmazásában a náci jogászok magas, sőt legmagasabb pozíciókat töltötték be. Emiatt nem csodálkozhatunk azon, hogy a (korábbi) kollégáikkal szembeni bírósági eljárások marasztalások nélkül, gyakorlatilag a náci jogalkalmazás felmentésével zárultak.<sup>59</sup>

Ilyen körülmények között náci (hivatásos) bíró elítélésére egyszerűen nem kerülhetett sor, mert az azzal elindított lavina a háború után dolgozó jogászok nagy részét magával sodorta volna. Így a Szövetségi Kormány 1986 novemberében el kellett ismernie.

*„Nyilvánvaló, hogy jogászokat, akik a hivatásukat már 1933 és 1945 között is gyakorolták, vagy aki-*

*ket ebben az időben nemzetiszocialista alapok szerint képezték ki, a jogszolgáltatás működőképességének mihamarabbi helyreállítása érdekében ismét alkalmaztak [...] és a jogszolgáltatás felépítésében részt vevő jogászok nagy számát adták.”<sup>60</sup>*

A háború után az NSZK-ban, illetve az NDK és az NSZK egyesülése után Németországban 2005-ig náci bűncselekmény miatt 36 393 nyomozati eljárást indítottak, és több jogerős bírósági döntést hoztak (6656 elítélés, 5184 felmentés, 2101 megszüntetés). 2005-ben még 26 eljárást indítottak, ugyanebben az évben egyet felmentéssel befejeztek.<sup>61</sup> E számok függvényében döbbenetet keltők a náci bírák felelősségre vonására vonatkozó adatok.

## X. Nemzetiszocialista bírósági döntések hatályon kívül helyezése a törvény erejénél fogva

Késői elégtételt jelentett, hogy a német Szövetségi Gyűlés (*Bundestag*) 1985. január 25-én megállapította, hogy „a Népbírósággént megjelölt intézmény nem jogállami értelemben vett bíróság, hanem a nemzetiszocialista erőszakuralom érvényesítésére szolgáló terror eszköz volt. Ezért döntéseinek [...] nincs joghatása.”<sup>62</sup> A kinyilatkozást azonban nem követhették felelősségre vonások, mert már nem voltak olyanok, akiket felelősségre lehetett volna vonni.

Az 1998. szeptember 1-jén hatályba lépett, a büntető jogalkalmazásban meghozott, jogtalanságot megvalósító nemzetiszocialista ítéletek hatályon kívül helyezéséről szóló törvény<sup>63</sup> „hatályon kívül helyezi az elítélő büntetőbírói döntéseket, amelyeket az igazságszolgáltatás elemi gondolatainak megsértésével 1933. január 30. után a nemzetiszocialista jogtalanság rendszer megvalósítása vagy fenntartása céljából politikai, katonai, faji, vallási vagy világnézeti okokból hoztak meg”. Ilyen döntések különösen azok, amelyeket a Népbíróság és a rögtönítélő bíróságok hoztak, valamint amelyek a mellékletben megjelölt törvényi előírásokon alapulnak (59 jogszabály, például a zsidó utónevek viselése, a pártok újjáalakításának tilalma, a titkos államrendőrség).



A Willi Geigerhez kapcsolódóan megrendezett előadás plakátja (Karlsruhe, 2017. december 8.)<sup>57</sup>

Az elítélt, halála esetén rokona indítványára az ügyészesség állapítja meg, hogy a döntés hatályon kívül helyezettek tekintendő-e, amiről igazolást állít ki.

## XI. A múltbeli hibák beismerése; az NDK bírónak felelősségre vonása

A háború után a nemzetiszocialista Németország Népbíróságának egyetlen bíróját sem ítélték el, és egyetlen hivatásos bíróját sem ítélték el a rendes bírászkodásban kifejtett tevékenysége miatt, míg a rögtönítélő bírászkodásban részt vett személyek felelősségre vonása alig érdemel említést. Megbüntetésük elmaradását azzal érték el, hogy a részrehajló jogalkalmazás bűncselekmény alanyi oldalát szűkítették, az ítéleteket többször – és néha felmentés szükségességét sugallva – hatályon kívül helyezték, a megszálló hatalmak bírósága iránymutatásait figyelmen kívül hagyták, a vádlottak tárgyalási képtelenségét megállapították, a terhükre rótt cselekményeket a náci kor jogszabályai alapján jogszerűnek tekintették. Jelentőség tulajdonítandó továbbá annak is, hogy megvádolásukat és megbüntetésüket a korábbi kollégáiknak kellett volna foganatosítaniuk. Jellemző az ellentmondásos érvelés is attól függően, hogy korábbi kolléga vagy más megvádolt személy ügyében kellett-e döntenie (például a bíró ellen indított ügyben a Népbíróságot függetlennek, míg más ellen indított ügyben magának a hóhérnak tekintették).

Idővel azonban a korábbi kollégák kiváltak a jogalkalmazásból. Új, alkotmányos öntudattal rendelkező, jogállamiság iránt elkötelezett jogászgeneráció növekedett fel, és csak ezután kerülhetett sor a náci bírák felelősségre vo-

násának elmaradásával kapcsolatos hibák beismerésére és az NDK bűncselekményt elkövetett bírónak felelősségre vonására. Így nyilvánította ki a Szövetségi Bíróság 1995. november 16-án,<sup>65</sup> hogy a halálbüntetések

*„kritikus vizsgálata a nemzetiszocialista diktatúra hátterében különösen fontos. Az embert megvető nemzetiszocialista rendszert szolgálatkész bírák és ügyészek támogatták, akik a jogot perverz módon alkalmazták. Az akkori idők jogalkalmazásának képét az a kegyetlenség határozta meg, amely a halálbüntetés példátlan alkalmazásában csúcsosodott ki. Ezek a tapasztalatok vezettek az NSZK-ban a halálbüntetés megszüntetéséhez, amit megtartott az NDK, de egyben elhatárolódott a nemzetiszocialista erőszakuralomtól. Emiatt az NDK jogalkalmazása különös módon volt köteles a halálbüntetést a kirívóan súlyos esetekre korlátozni. [...] Az embertelenség és a jogtalanság annyira kiteljesedett figyelmen kívül hagyása, amely jellemezte a nemzetiszocialista jogalkalmazást, nem érhető tetten az NDK jogalkalmazásában. [...] Ha a Szövetségi Bíróság jogalkalmazása a [nemzetiszocialista] halálos ítéletekhez kapcsolódóan már akkoriban is azon kritériumok mentén orientálódott volna, mint a mostani [NDK-bírók érintő] döntésében, akkor a nemzetiszocialista bírák nagy részét büntetőjogi felelősségre kellett volna vonni részrehajló jogalkalmazás és azzal halmazatban kiemelkedő bűncselekmények miatt.”*

A Szövetségi Bíróság idézett ítélete az egyik legfontosabb az NDK bűncselekményt elkövetett bírónak büntetőjogi felelősségre vonása során. A második világháború után ennek meghozataláig történt események megfelelően rá-



A Szövetségi Bíróság (Karlsruhe, 2017. december 14.)<sup>64</sup>

mutatnak arra, hogy sor kerülhet diktatórikus rendszereket kiszolgáló személyeknek – így bírának is – a megbüntetésére. Ehhez megszilárdult, alkotmányos alapokon nyugvó jogállamra, előítéletektől mentes, független és pártatlan igazságszolgáltatásra van szükség.

Már ebben a szellemben szólalt fel Günter Hirsch, a Szövetségi Bírószág elnöke a 2002. március 8-án megrendezett emlékünnepeken az ellenállók meggyilkolásával kapcsolatban.<sup>66</sup>

„Szégyellnünk kell magunkat a Szövetségi Bírószág ezen ítélete miatt, amelynek meghozatalában egyébként részt vett egy bíró, aki a Harmadik Birodalomban tanácsstag volt egy különbírószágon és később fő háborús bíróság tanácsos volt. Ezt kifejezetten Önöknek

mondom, [...] a jogszolgáltatás által elkövetett és a Szövetségi Bírószág által büntetlenül hagyott bűncselekmények áldozatai hozzátartozóinak. Ennek az ítéletnek a következményei pusztítóak voltak. A Szövetségi Köztársaságban egyetlen bírót és egyetlen ügyészt sem ítéltek el a jogszolgáltatás által a Harmadik Birodalomban elkövetett ezerszeres bűncselekmények miatt. Azt követően, hogy 1968-ban a Roland Freislerrel együtt a Népbírószágon ellenállókkal szemben halálos ítéletek tucatjai meghozatalában közreműködő Rehse bíró elítélését hatályon kívül helyezték, az ügyészségek az egykori bírakkal szemben folytatott valamennyi nyomozást megszüntették. Ez a kudarc a háború utáni német igazságszolgáltatás legsötétebb fejezete, és az is marad.”

## Jegyzetek

- <sup>1</sup> A náci bűnelkövetők akadozó felelősségre vonásáról például Rückert, Adalbert: *Die Strafverfolgung von NS-Verbrechen 1945–1978. Eine Dokumentation.* Karlsruhe, 1979, C. F. Müller; Just-Dahlmann, Barbara und Just, Helmut: *Die Gehilfen. NS-Verbrechen und die Justiz nach 1945.* Frankfurt am Main, 1988, Athenäum Verlag
- <sup>2</sup> Például Schwarz, Hans-Peter: *Die Ära Adenauer 1949–1957. Die Geschichte der Bundesrepublik Deutschland.* Bd. 2. Stuttgart/Wiesbaden, 1981, Deutsche Verlagsanstalt, 137. p. Az átfogó mű szerzője 1981-ben győztesek jogszolgáltatásáról írt, amivel az akkori többségi véleményt adta vissza.
- <sup>3</sup> [https://www.ndr.de/kultur/geschichte/adenauer106\\_v-contentxl.jpg](https://www.ndr.de/kultur/geschichte/adenauer106_v-contentxl.jpg)
- <sup>4</sup> Alten, Klaus: Amtsmißbrauch. Eine rechtsvergleichende Untersuchung zu Artikel 323 des italienischen Strafgesetzbuchs. In *Göttinger Studien zu den Kriminalwissenschaften*, 21. Göttingen, 2012, Universitätsverlag Göttingen, 350–387. p.
- <sup>5</sup> Radbruch, Gustav: Gesetzliches Unrecht und übergesetzliches Recht. *Süddeutsche Juristen-Zeitung*, Nr. 5, 1946, 105–108. p.
- <sup>6</sup> Nürnbergi Tartományi Legfelsőbb Bírószág Ss 123/48. In Friedrich, Jörg: *Freispruch für die Nazi-Justiz. Die Urteile gegen NS-Richter seit 1948: eine Dokumentation.* Reinbek, 1983, Rowohlt Taschenbuch Verlag, 77–102. p.
- <sup>7</sup> Részletesebben Jähne, Burkhard: *Strafgesetzbuch Leipziger Kommentar*; Bd. 9. Berlin, 2006, De Gruyter Recht, 13–75. p.
- <sup>8</sup> *Bundesgerichtshof StR 498/14* (13. Mai 2015) <https://www.hrr-strafrecht.de/hrr/3/14/3-498-14.php>
- <sup>9</sup> Gerichtsverfassungsgesetz 74. § (1) bekezdés, 135. § (1) bekezdés.
- <sup>10</sup> Müller, Ingo: Die Verwendung des Rechtsbeugungstatbestands zu politischen Zwecken. *Kritische Justiz*, Heft 2, 1984, 119. p.
- <sup>11</sup> Gesetz zur Änderung von Vorschriften des Strafrechts und des Strafverfahrens. Vom 24. April 1934. Reichsgesetzblatt (RGBl.) 1934 I. 341–348. p.
- <sup>12</sup> [https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/5e/Bundesarchiv\\_Bild\\_102-16037%2C\\_Berlin%2C\\_Preu%2C%29Fenhau%2C\\_Sitzung\\_des\\_Volkgerichtshofes.jpg](https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/5e/Bundesarchiv_Bild_102-16037%2C_Berlin%2C_Preu%2C%29Fenhau%2C_Sitzung_des_Volkgerichtshofes.jpg)
- <sup>13</sup> A Népbírószágról részletesebben például Wieland, Günther: *Das war der Volksgerichtshof. Ermittlungen, Fakten, Dokumente.* Berlin, 1989, Staatsverlag der Deutschen Demokratischen Republik.
- <sup>14</sup> [https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/ac/Bundesarchiv\\_Bild\\_151-39-23%2C\\_Volkgerichtshof%2C\\_Reinecke%2C\\_Freisler%2C\\_Lautz.jpg](https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/ac/Bundesarchiv_Bild_151-39-23%2C_Volkgerichtshof%2C_Reinecke%2C_Freisler%2C_Lautz.jpg)
- <sup>15</sup> Verordnung der Reichsregierung über die Bildung von Sondergerichten. Vom 21. März 1933. RGBl. 1933 I. 136–138. p.
- <sup>16</sup> Verordnung über die Errichtung von Standgerichten. Vom 15. Februar 1945. RGBl. 1945 I. 30. p.
- <sup>17</sup> A nemzetiszocialista büntető bíraskodáshoz kapcsolódó legfontosabb jogszabályok in Friedrich 1983, 24–40. p.
- <sup>18</sup> A náci bíróságokról Müller, Ingo: *Furchtbare Juristen.* München, 1989, Knauer, 146–178, 188–197, 201. p.
- <sup>19</sup> Johann Reichhart a történelem „legsikeresebb” ítélet-végrehajtója. 1924 és 1946 között 3165 embert végzett ki. A háború éveiben a náciok szolgálatában naponta akár 10-20, rekordjának napján 32, míg a háború után az amerikaiak megbízásából összesen 156 elítéltet végzett ki. Idősek otthonában halt meg 1972-ben München közelében. Életéről Dachs, Johann: *Tod durch das Fallbeil: Der deutsche Scharfrichter Johann Reichhart (1893–1972).* Regensburg, 2012, MZ Buchverlag  
A kép közzléséhez hozzájárult a Kreisboten Verlag Mühlfellner KG Kempten.  
<https://www.kreisbote.de/lokales/kempten/stadtgeschichte-letztehinrichtung-kempten-7316017.html>
- <sup>20</sup> *StS III/48.* In Friedrich 1983, 150. p.; Müller 1989, 275. p.
- <sup>21</sup> *Bundesgerichtshof Ur. v. 08.07.1952, Az.: 1 StR 123/51. Neue Juristische Wochenschrift*, Heft 26, 1952, 1024–1026. p.
- <sup>22</sup> *Flensburgi Tartományi Bírószág*, 1948. március 30.; *Wuppertali Tartományi Bírószág*, 1948. október 29., ügyszámok nélkül. In Müller 1989, 275–276. p.
- <sup>23</sup> *BVerfG 19.02.1957 – 1 BvR 357/52*, 132. p., <https://opiniojuris.de/entscheidung/856>
- <sup>24</sup> *Az ügyész megnyitó beszéde.* In Müller 1989, 272. p.
- <sup>25</sup> *Az ítélet indokolása.* In Müller 1989, 273. p.
- <sup>26</sup> *A jogászperről.* In Müller 1989, 270–275. p.; Friedrich 1983, 17–53. p.; Kastner, Klaus: „Der Dolch des Mörders war unter der Robe des Juristen verborgen”. *Der Nürnberger Juristenprozess des Jahres 1947. Recht und Politik*, Nr. 1, 2018, 53–69. p.
- <sup>27</sup> [https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/d/d1/1947\\_OMGUS\\_Verteidiger\\_im\\_N%C3%BCrnberger\\_Juristenprozess.jpg/800px-1947\\_OMGUS\\_Verteidiger\\_im\\_N%C3%BCrnberger\\_Juristenprozess.jpg](https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/d/d1/1947_OMGUS_Verteidiger_im_N%C3%BCrnberger_Juristenprozess.jpg/800px-1947_OMGUS_Verteidiger_im_N%C3%BCrnberger_Juristenprozess.jpg)
- <sup>28</sup> In Hitler, Adolf: *Monologe im Führerhauptquartier 1941–1944.* München, 1982, Wilhelm Heyne Verlag, 142, 243. p.  
<http://www.answers.org/apologetics/Adolf-Hitler-Monologe-im-Fuehrerhauptquartier-1941-1944.pdf>
- <sup>29</sup> A Népbírószág ügyészei közül Chemnitzben 1950-ben négy főt ítéltek el (Wilhelm Klitzke ügyész halálra ítélte és kivégezték). 1982. április 15-én a legalább 32 halálos ítélet kiszabását elérő Erich Geißler ügyészt 15 év szabadságvesztésre ítéltek Berlinben. In Wieland 1989, 129–133, 161–167. p.
- <sup>30</sup> *Nürnbergi Tartományi Bírószág Ss 123/48.* In Friedrich 1983, 77–102. p.
- <sup>31</sup> *Würzburgi Tartományi Bírószág Ks 4/49.* In Friedrich 1983, 59–76. p.

- <sup>32</sup> A két ügyet említi továbbá Eichmüller, Andreas: Keine Generallamnestie, Die Strafverfolgung von NS-Verbrechen in der frühen Bundesrepublik. In *Quellen und Darstellungen zur Zeitgeschichte* 93, München, 2012, Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 283. p.
- <sup>33</sup> *Bundesgerichtshof Urt. v. 09.06.1953, Az.: 1 StR 198/53*. In Friedrich 1983, 336–343. p.
- <sup>34</sup> *Hamburgi Tartományi Bíróság 14 Js 133/46*. In Friedrich 1983, 147. p.
- <sup>35</sup> *StS 111/48*. In Friedrich 1983, 150. p; Müller 1989, 275. p.
- <sup>36</sup> *Bundesgerichtshof Urt. v. 29.05.1952, Az.: 2 StR 45/50*. In Friedrich 1983, 156–159. p, [https://www.jurion.de/urteile/bgh/1952-05-29/2-str-45\\_50/](https://www.jurion.de/urteile/bgh/1952-05-29/2-str-45_50/) (2017. december 27.)
- <sup>37</sup> *Kasseli Tartományi Bíróság*, ügyszám nélkül. In Friedrich 1983, 302–317. p; Müller 1989, 121–123, 278. p.
- <sup>38</sup> *Hamburgi Tartományi Bíróság 14 Js 133/46*. In Friedrich 1983, 147. p.
- <sup>39</sup> *StS 111/48*. In Friedrich 1983, 150. p; Müller 1989, 275. p.
- <sup>40</sup> *Bundesgerichtshof Urt. v. 29.05.1952, Az.: 2 StR 45/50*. In Friedrich 1983, 156–159. p.
- <sup>41</sup> *Hamburgi Tartományi Bíróság (50) 15/52*. In Friedrich 1983, 159–165. p; Müller 1984, 123–125. p.
- <sup>42</sup> *Bundesgerichtshof Urt. v. 19.06.1956, Az.: 1 StR 50/56*. In Friedrich 1983, 186–221. p.
- <sup>43</sup> *Ansachi Tartományi Bíróság Ks 1 a-c/59*. In Friedrich 1983, 344–379. p; Müller 1984, 125–127. p.
- <sup>44</sup> *Bundesgerichtshof Urt. v. 30.04.1968, Az.: 5 StR 670/67*. [https://www.jurion.de/urteile/bgh/1968-04-30/5-str-670\\_67](https://www.jurion.de/urteile/bgh/1968-04-30/5-str-670_67)
- <sup>45</sup> *Berlini Tartományi Bíróság 3 P Ks 27/68*. In Friedrich 1983, 456–490. p; Müller 1984, 129–131. p.
- <sup>46</sup> Müller 1984, 130. p.
- <sup>47</sup> „[...] Alois Geiger egy német katona várandós német feleségének orvosként orvosi ellátás alkalmával a győzelmünkbe vetett hitét gyengítette, és aggodalmát keltette amiatt, hogy a férjét nemzeti-socialista hivatása miatt vereségünk esetén meggyilkolhatják. Az elszántságunk elleni e támadás miatt örökre becstelen. Halállal bünhődik.” [https://de.wikipedia.org/wiki/Hans-Joachim\\_Rehse#/media/Datei:Todesurteil\\_Alois\\_Geiger.jpg](https://de.wikipedia.org/wiki/Hans-Joachim_Rehse#/media/Datei:Todesurteil_Alois_Geiger.jpg)
- <sup>48</sup> [https://de.wikipedia.org/wiki/Irene\\_Seiler#/media/Datei:Irene\\_Seiler.jpg](https://de.wikipedia.org/wiki/Irene_Seiler#/media/Datei:Irene_Seiler.jpg)
- <sup>49</sup> *Bundesgerichtshof Urt. v. 21.07.1970, Az.: 1 StR 119/69*. In Friedrich 1983, 269–301. p; Katzenberger elítéléséről Müller 1989, 121–123. p.
- <sup>50</sup> *Nürnberg-Fürthi Tartományi Bíróság 5 AK 520/70*. In Friedrich 1983, 301. p.
- <sup>51</sup> Müller 1984, 131. p; Müller 1989, 284–285. p; Wieland 1989, 134–137. p; Denzel, Gerd: Die Ermittlungsverfahren gegen Richter und Staatsanwälte am Volksgerichtshof seit 1979. In *Kritische Justiz*, Nr. 1, 1991, 31–41. p.
- <sup>52</sup> Peinliches Kapitel. *Frankfurter Rundschau*, 1986. október 22., 3. p. In Denzel 1991, 33. p.
- <sup>53</sup> *Bundesgerichtshof Urt. v. 16.11.1995, Az.: 5 StR 747/94*. <https://www.jurion.de/document/fullview/1:57087,0/1:357628,0/>
- <sup>54</sup> Friedrich 1983, 14. p.
- <sup>55</sup> Seibert, Winfried: *Das Mädchen, das nicht Esther heißen durfte*. Leipzig, 1996, Reclam Verlag, 208–209. p.
- <sup>56</sup> Müller 1989, 204–221. p.
- <sup>57</sup> „Náci jogászok a korai Szövetségi Köztársaságban. Willi Geiger, ügyész a bambergi különbíróságon, bíró a Szövetségi Bíróságon és a Szövetségi Alkotmánybíróságon.” <https://ms-ministerien-bw.de/wp-content/uploads/2017/11/KramerPlakat.jpg>
- <sup>58</sup> Wieland, 1989, 137, 157–167. p. A Népbíróság főállású bírójának számát 90-ben, főállású ügyészeinek számát 155-ben adja meg. A Népbíróságnak Friedrich szerint összesen 567 tagja volt (főállásúak és tiszteletbeliek összesen). Friedrich 1983, 492. p.
- <sup>59</sup> Broder, Henryk M.: „Knechte des Gesetzes”. Wie der Rechtsstaat seine Richter fand, *Der Spiegel*, Nr. 20, 1999, 120–130. p. <http://magazin.spiegel.de/EpubDelivery/spiegel/pdf/13395427>
- NS-Richter. Sehr verlockend. *Der Spiegel*, Nr. 5, 1980, 68–71. p. <http://magazin.spiegel.de/EpubDelivery/spiegel/pdf/14320624>
- <sup>60</sup> Frankenberg, Günter: Die NS-Justiz vor den Gerichten der Bundesrepublik. Eine Große Anfrage im Bundestag. *Kritische Justiz*, Nr. 1, 1987, 110. p.
- <sup>61</sup> Eichmüller, Andreas: Die Strafverfolgung von NS-Verbrechen durch westdeutsche Justizbehörden seit 1945. *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, Nr. 4, 2008, 624–626, 632. p. [https://www.ifz-muenchen.de/heftarchiv/2008\\_4\\_4\\_eichmueller.pdf](https://www.ifz-muenchen.de/heftarchiv/2008_4_4_eichmueller.pdf)
- <sup>62</sup> Az ehhez kapcsolódó jegyzőkönyv 10/118. Deutscher Bundestag, Stenographischer Bericht, 118. Sitzung (Bonn, 25. Januar 1985) <http://dip21.bundestag.de/dip21/btp/10/10118.pdf>
- <sup>63</sup> Gesetz zur Aufhebung nationalsozialistischer Unrechtsurteile in der Strafrechtspflege <https://www.gesetze-im-internet.de/ns-aufhg/BJNR250110998.html>
- <sup>64</sup> <http://www.wuppertaler-rundschau.de/lokales/scharia-polizei-maximal-als-spinner-abtun-aid-1.7271162>, Fotó: Dirk Lotze.
- <sup>65</sup> *Bundesgerichtshof Urt. v. 16.11.1995, Az.: 5 StR 747/94* <https://www.hrr-straftrecht.de/hrr/5/94/5-747-94.php>
- <sup>66</sup> Lásd a felelősségre vonások elmaradásához kapcsolódó harmadik jogesetet. <https://www.bundesgerichtshof.de/DE/DasGericht/Praesidenten/Hirsch/HirschReden/rede08032002.html?m=11287202>

